

Karol Jakimowicz

Okoliczności powołania, kompetencje i skład osobowy lubelskiej Komisji Dobrego Porządku

Rocznik Lubelski 41, 59-67

2015

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach
dozwolonego użytku.

KAMIL JAKIMOWICZ

Lublin

Okoliczności powołania, kompetencje i skład osobowy lubelskiej Komisji Dobrego Porządku

.....

Rozpoczęty w 1765 r. proces powoływania Komisji Dobrego Porządku dla miast królewskich wpisuje się w nurt – charakterystycznych dla czasów stanisławowskich – działań zmierzających do poprawy infrastruktury miejskiej oraz warunków bytowych mieszkańców Rzeczypospolitej Obojga Narodów. Lubelska Komisja Boni Ordinis powołana została na mocy reskryptu królewskiego z 12 stycznia 1780 r, który określał skład osobowy, zakres kompetencji oraz zadania, jakie zostały postawione przed komisarzami. Członkom lubelskiej Komisji Dobrego Porządku polecono m.in. uporządkowanie archiwum miejskiego, przygotowanie sumariusza przywilejów, przeprowadzenie lustracji posiadłości ulokowanych na obszarze miasta, sporządzenie planu lubelskiej aglomeracji miejskiej, kontrolę finansów magistratowych, rozstrzygnięcie sporów między władzami a mieszkańcami miasta, doprowadzenie do ugody między ludnością chrześcijańską a żydowską. Ponadto Stanisław August zaopatrzył Boni Ordinis w kompetencje mające pozwolić na dokonanie reform tych sfer funkcjonowania miasta, w których wykryte zostaną nieprawidłowości.

Słowa kluczowe: miasta królewskie, reformy w czasach stanisławowskich, Komisja Dobrego Porządku, Lublin w XVIII wieku

.....

Na okres panowania Stanisława Augusta Poniatowskiego poza szeregiem katastrof politycznych przypada znaczna liczba inicjatyw zmierzających do poprawy warunków egzystencjalnych mieszkańców Rzeczypospolitej. W tej kategorii projektów należy umieścić również powoływanie Komisji Dobrego Porządku, które swoimi działaniami miały objąć najważniejsze miejskie ośrodki królewskie. W literaturze przedmiotu toczy się wciąż dyskusja na temat liczby miast, w których ostatecznie udało się ustanowić te instytucje, a także tego, ile z utworzonych Komisji faktycznie przystąpiło do realizacji wyznaczonych zadań¹. Tadeusz Korzon,

1 Przykładem trudności w ustaleniu liczby powołanych Komisji Dobrego Porządku może być fakt, że Renata Król-Mazur dopiero w 2008 r. sprostowała informacje dotyczące Komisji w Kamieńcu Podolskim, mimo iż Tadeusz Korzon podawał w wątpliwość funkcjonowanie tej jednostki, a Ignacy Baranowski w ogóle o niej nie

który jako pierwszy zajął się tą problematyką, przyznał, że nie mógł ustalić liczby miast pozostających pod opieką Komisji Boni Ordinis. Potwierdził on jednak działalność tych instytucji w Krakowie, Warszawie, Poznaniu, Lublinie, Piotrkowie, Kaliszu, Wschowie i Sandomierzu. Co więcej, dowiódł, że wydano również decyzje o powołaniu Komisji dla Brześcia Litewskiego, Grodna, Kazimierza Dolnego, Żytomierza, Wielunia, Brześcia Kujawskiego oraz dla Ziemi Różańskiej, Dobrzyńskiej i Bielskiej. Ponadto – zgodnie z jego ustaleniami – proszono także króla o utworzenie Boni Ordinis dla Kamieńca Podolskiego, Łomży, Mińska Litewskiego oraz województw: wołyńskiego i kijowskiego. Korzon naliczył więc w sumie 21 Komisji, z czego istnienie trzech jest jego zdaniem wątpliwe².

Liczba powołanych do życia i czynnych Komisji Dobrego Porządku nie była znana również Ignacemu Baranowskiemu. Za mniej lub bardziej prawidłowo działające uznał osiem z nich: warszawską, krakowską, lubelską, poznańską, wschowską, kaliską, piotrkowską, sandomierską. Wskazał jeszcze dodatkowo niewymienioną przez Korzona Łęczycę, dla której zostali wyznaczeni komisarze³.

Trzeba podkreślić, że w literaturze przedmiotu za Komisję Dobrego Porządku niesłusznie przez pewien czas uznawano również Komisję Brukową powołaną w 1765 r. dla Lwowa⁴. Ponadto ustalenia Tadeusza Korzona i Ignacego Baranowskiego uzupełnił Janusz Deresiewicz, potwierdzając działalność Boni Ordinis w Gnieźnie⁵. Ustalił on także funkcjonowanie Komisji w Koninie⁶. Z kolei Władysław Ćwik za samodzielne i niezależne od lubelskiej Boni Ordinis uznał Komisje działające w Urzędowie, Łukowie oraz Wąwolnicy⁷. Dowiedziono ponadto, że tego typu instytucja istniała również w Płocku⁸.

Proces powoływania Komisji Dobrego Porządku rozpoczął się w 1765 r. Pierwsza z nich pojawiła się w Warszawie⁹, druga – dwa lata później w Kamieńcu Podolskim¹⁰. Okres zawirowań związanych z konfederacją barską oraz sejmem rozbiorowym spowodował natomiast zawieszenie ich działania¹¹. Do akcji ustanawiania

wspominał. Jednak działalność tej instytucji znalazła potwierdzenie źródłowe. Zob. R. Król-Mazur, *Miasto trzech nacji. Studia z dziejów Kamieńca Podolskiego w XVIII wieku*, Kraków 2008, s. 486.

2 T. Korzon, *Wewnętrzne dzieje Polski za Stanisława Augusta (1764–1794). Badania historyczne ze stanowiska ekonomicznego i administracyjnego*, t. 2, Warszawa 1897, s. 296 i n.; t. 4, Warszawa 1897, s. 311 i n.

3 I. Baranowski, *Komisje porządkowe (1765–1788)*, Kraków 1907, s. 17.

4 Ł. Charewiczowa, *Lwów w odnowie 1766–1769*, „Studia Lwowskie” 1932, t. 31–32, s. 138.

5 J. Deresiewicz, *Regres gospodarczy miasta (1655–1793)*, w: *Dzieje Gniezna*, red. J. Topolski, Warszawa 1965, s. 364.

6 Idem, *Wielkopolskie Komisje Dobrego Porządku*, „Czasopismo Prawno-Historyczne” 1966, t. 18, z. 2, s. 174.

7 W. Ćwik, *Komisje Boni Ordinis dla mniejszych miast województwa lubelskiego*, „Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska”, sec. G: „Ius” 1961, t. 8, z. 9, s. 290.

8 G. Bałtruszajtys, *Z badań nad Komisjami Boni Ordinis. Płocka Komisja Dobrego Porządku*, „Czasopismo Prawno-Historyczne” 1975, t. 27, z. 2, s. 221.

9 W. Smoleński, *Komisja Boni Ordinis warszawska 1765–1789*, Warszawa 1914; idem, *Mieszczanstwo warszawskie w końcu wieku XVIII*, oprac. M.H. Serejski, A. Wierzbicki, Warszawa 1976, s. 99 i n.

10 R. Król-Mazur, *Miasto trzech nacji...*, s. 485.

11 Eadem, *Komisja Boni Ordinis w Kamieńcu Podolskim*, „Pamiętnik Kijowski” 2004, t. 7: *Polacy na Podolu*, s. 70.

Komisji powrócono jednak po 1775 r., tworząc tego typu instytucje m.in. dla Krakowa, Poznania, Piotrkowa, Kalisza, Wschowy, a w 1780 r. dla Lublina¹².

Podstawowy dokument sankcjonujący decyzję o powołaniu danej komisji stanowił reskrypt wystawiany w imieniu króla przez jego kancelarię i wysyłany każdorazowo do władz ośrodka miejskiego, w którym instytucja miała podjąć swoje prace¹³. Stosowny akt ustanawiający lubelską Boni Ordinis datowany jest na 12 stycznia 1780 r.¹⁴ Przybliżono w nim cele powołania tego organu, a także wyliczono szereg zadań, jakie miał on realizować. Dokument stanowił punkt wyjścia do działań komisarzy, określając zarówno ich kompetencje, jak i charakter relacji z innymi instytucjami posiadającymi uprawnienia decyzyjne na terenie lubelskiego ośrodka miejskiego.

W zakresie celów powołania Komisji skoncentrowano się na dwóch aspektach. Z jednej strony miała ona przyczynić się do poprawy infrastruktury miejskiej, odrodzenia handlu oraz rzemiosła, polepszenia panujących w mieście warunków bytowych i zachęcenia ludności do osiedlania się w Lublinie. Z drugiej strony miała doprowadzić Lublin do osiągnięcia stanu, który pozwoliłby mu na pełnienie funkcji ośrodka administracyjnego zapewniającego szlachcie komfortowe warunki podczas obrad sejmiku wojewódzkiego czy też sesji Trybunału Koronnego. Działalność Komisji miała również przywrócić Lublinowi funkcję miasta zaopatrującego głównie okoliczną szlachtę w artykuły spożywcze oraz wyroby rzemieślnicze, a także dostarczającego uzbrojenie dla wojska¹⁵.

Reskrypt określał także szczegółowe zadania, które miała realizować Komisja, aby osiągnąć pożądaný rezultat. Dotyczyły one wielu płaszczyzn funkcjonowania ośrodka miejskiego. Otóż: król polecił komisarzom, aby zaraz po zgromadzeniu się na pierwszej sesji przystąpili do zbierania praw, przywilejów, ordynacji, uniwersałów oraz wszelkich innych dokumentów otrzymanych w przeszłości przez lubelski Magistrat. Zgromadzone akta mieli zestawić chronologicznie i złożyć w formie sumariusza¹⁶. Uporządkowanie archiwaliów miejskich miało zapewne ułatwić w przyszłości komisarzom pracę. Znajomość zasad funkcjonowania urzędów, cechów, bractw i wszelkich innych instytucji oraz organizacji nierozzerwalnie związanych z codziennym życiem mieszkańców Lublina była bowiem niezbędna do opracowywania i wydawania jakichkolwiek rozporządzeń.

Reskrypt nakładał na komisarzy obowiązek przeprowadzenia lustracji wszystkich placów, ogrodów oraz miejskich terenów rolnych, zarówno zabudowanych, jak i opustoszałych. Po realizacji tego zadania mieli oni sporządzić inwentarz, w którym miały znaleźć się informacje o wyposażeniu majątków posiadanych

12 M. Bogucka, H. Samsonowicz, *Dzieje miast i mieszczaństwa w Polsce przedrozbiorowej*, Wrocław 1986, s. 577.

13 T. Srogosz, *Geneza i funkcjonowanie komisji dobrego porządku*, w: *Studia z dziejów państwa i prawa polskiego*, t. 2, red. J. Matuszewski, Łódź 1995, s. 159–160.

14 Oryginał reskryptu znajduje się w: Archiwum Państwowe w Lublinie [dalej: APL], Akta Komisji Dobrego Porządku [dalej: AKDP], sygn. 5, k. 13. Obłąkę dokumentu zamieszczono pod datą 4 II 1783 r. w lubelskiej księdze radzieckiej (księga zapisów *Protocollon inscriptionum officii consularis Lublinensis*): APL, Księgi miasta Lublina [dalej: KmL], sygn. 178, k. 97v–114.

15 APL, AKDP, sygn. 5, k. 1.

16 *Ibidem*, k. 2.

przez właścicieli gruntów na obszarze Lublina. Dane zebrane w czasie lustracji miały stać się również podstawą do przygotowania mapy aglomeracji miejskiej. Komisarzom polecono znaleźć geometrę, któremu postawiono zadanie wymierzenia pól znajdujących się na terenie lokacyjnym Lublina, oznaczenia wszystkich ulic oraz domów, ze szczególnym uwzględnieniem przebiegu linii granicznych między posesjami. Przy tej okazji należało rozstrzygnąć wszelkie spory dotyczące własności nieruchomości miejskich, w stosunku do których istniały jakiegokolwiek wątpliwości¹⁷.

Przygotowanie mapy zgodnie z określonymi kryteriami miało stanowić punkt wyjścia do podjęcia przez komisarzy działań mających na celu przeprowadzenie kontroli funduszy miejskich, a następnie ich uporządkowanie. Spodziewając się zapewne wykrycia nieprawidłowości, nakazano rozstrzygnąć sprawy dotyczące wszelkich nadużyć związanych z przywłaszczeniem gruntów i dochodów miejskich, których dopuściły się osoby prywatne. W przypadku dalszych wątpliwości należało odesłać je do Asesorii. Do zadań komisarzy należało także dopilnowanie, aby wydany wyrok został wyegzekwowany. Mieli oni doprowadzić też do odzyskania przez miasto tych przychodów, do których władze udowodniły swoje prawa przez okazanie stosownego przywileju lub odwołanie się do odpowiedniej konstytucji sejmowej. Niekorzystne dla Lublina kontrakty zawarte przez urzędników, a uszczuplające dochody do kasy miejskiej nakazano uchylić. Komisarze mieli również decydować, na co przeznaczyć zyski z prowentów miejskich oraz propinacji¹⁸, które zgodnie z konstytucją z 1776 r. powinny być wydawane wyłącznie na cele publiczne¹⁹.

Aby zapobiec ewentualnemu powstawaniu nowych nieprawidłowości w zakresie gospodarowania finansami przez władze Lublina, król w reskrypcie polecił komisarzom przygotowanie tabeli zawierającej szczegółowy wykaz źródeł dochodów oraz wydatków z kasy publicznej. Następnie mieli oni sformułować przepisy regulujące zasady dysponowania środkami pochodzącymi z funduszy miejskich²⁰. Spodziewano się zapewne, iż wykonanie tych czynności przyczyni się nie tylko do transparentności zarządzania gospodarką finansową miasta, ale również doprowadzi do zwiększenia jego przychodów i pozwoli na spłatę zadłużenia.

Za podstawę do obliczenia dochodów, których należało spodziewać się z podatków płaconych przez mieszczan lubelskich, służyć miał spis wszystkich osób przebywających stale na terenie miasta – zarówno osiadłych, jak i nieosiadłych. Komisarze w tabeli mieli zawrzeć również informacje o zawodach, w jakich specjalizują się poszczególni mieszkańcy, oraz o tym, kto potrafi pisać²¹. Biorąc pod uwagę nieregularność i niedokładność przeprowadzonych w przeszłości lustracji, polecenie sporządzenia nowego spisu ludności miejskiej było dowodem świadomości, iż

17 APL, KmL, sygn. 178, k. 105.

18 APL, AKDP, sygn. 5, k. 2.

19 *Volumina Legum*, t. 9: *Prawa, konstytucje y przywileie Królestwa Polskiego, Wielkiego Xięstwa Litewskiego y wszystkich prowincyi należących na walnych seymiech koronnych od Seymu Wiślickiego roku pańskiego 1347 aż do ostatniego Seymu uchwalone*, wyd. Akademia Umiejętności, Kraków 1889, s. 270.

20 APL, AKDP, sygn. 5, k. 2.

21 APL, KmL, sygn. 178, k. 108v.

przed podjęciem działań mających zaprowadzić w Lublinie porządek, konieczne jest poznanie jego potencjału społecznego.

Kolejnym zadaniem zleconym komisarzom było rozwiązanie konfliktów między Magistratem lubelskim a mieszkańcami miasta oraz między samymi mieszczanami. Król nakazał komisarzom zebrać wszelkie skargi od pospólstwa, następnie ustalić przedmiot sporu, wysłuchać zeznań obu stron, wydać wyrok i dopilnować, aby został on wykonany. Szczególny nacisk mieli oni położyć na rozwiązanie targów o podłożu finansowym. W tym celu polecono im przeprowadzenie kontroli wszystkich kontraktów, jakie zostały zawarte między mieszczanami żądającymi roszczeń, a także dokumentów będących podstawą do pobierania czynszów oraz danin²². Weryfikacja zawartych w przeszłości umów była działaniem koniecznym, mającym poprzedzać wydanie wyroku.

Ponadto Komisja miała zadbać o zgromadzenie informacji dotyczących warunków naturalnych obszaru zarówno samego miasta, jak i jego okolicy. Ocenie podlegać miał stan traktów, gatunek ziem, usytuowanie borów, lasów, rzek, strumieni oraz jezior²³.

O sile prawie każdego ośrodka miejskiego decydował stopień rozwoju handlu oraz rzemiosła. Zasadnicze znaczenie dla funkcjonowania tego drugiego miała organizacja cechowa zrzeszająca przedstawicieli poszczególnych zawodów i nadzorująca produkcję. Każdy cech miał w mieście monopol na określoną w statucie działalność i starał się zapewnić swoim majstrom jak najwyższe dochody²⁴. Najpowszechniejszym środkiem służącym realizacji interesów przez dany cech było utrzymywanie mocno ograniczonej liczby warsztatów i rzemieślników. Z tego powodu w praktyce nowym majstrom mógł zostać tylko syn lub zięć obecnego fachowca w danej dziedzinie²⁵. Oczywiście prowadziło to do licznych konfliktów wśród społeczności miejskiej – między uprzywilejowanymi rzemieślnikami zrzeszonymi w cechach a ambitniejszymi jednostkami dążącymi do przełamania panującego monopolu. Najprawdopodobniej głównie z tych względów król postawił w reskrypcie przed komisarzami zadanie przejrzania wszystkich przywilejów cechowych i usunięcia nadużyć popełnianych przez zrzeszenia rzemieślnicze²⁶. Było to zgodne z uwidaczniającymi się w drugiej połowie XVIII w. dążeniami do ograniczania roli cechów w gospodarce miejskiej²⁷. Zapewne miało to również doprowadzić do ożywienia produkcji poprzez dopuszczenie do niej jednostek posiadających nie tylko korzystne koligacje rodzinne, ale przede wszystkim kompetencje.

Istotne znaczenie wśród zadań Komisji miało podjęcie prób doprowadzenia do porozumienia między mieszczanami katolikami a ludnością żydowską. Prace w tym kierunku należało rozpocząć od zapoznania się z treścią paktów zawartych w przeszłości między Lublinem a przedstawicielami Żydów. Komisarze mieli

22 APL, AKDP, sygn. 5, k. 2.

23 APL, KmL, sygn. 178, k. 109.

24 B. Nowak, *Rzemiosło Lublina od połowy XIV do połowy XVI w.*, Lublin 1991, s. 21.

25 H. Gmiterek, *Lublin w stuleciach XVII i XVIII*, w: R. Szczygiel, H. Gmiterek, P. Dymmel, *Lublin, dzieje miasta*, t. 1: *Od VI do końca XVIII wieku*, Lublin 2008, s. 125.

26 APL, AKDP, sygn. 5, k. 3.

27 M. Bogucka, H. Samsonowicz, *op. cit.*, s. 576–577.

również wysłuchać zarzutów obu stron, a następnie – w przypadku wykrycia jakichkolwiek nadużyć – skierować sprawę do sądu asesorskiego²⁸.

Reskrypt powołujący lubelską Boni Ordinis ustalał również jej skład osobowy. Na prezesa nominowany został wojewoda lubelski Ignacy Twardowski, a zespół uzupełniło 18 osób rekrutujących się ze szlachty i duchowieństwa. Byli to: kasztelan kamieniecki Kajetan Hryniewiecki (od 1782 r. prezes Komisji)²⁹, sufragan lubelski Jan Leńczewski, pisarz wielki koronny Antoni Małachowski³⁰, podkomorzy lubelski Tomasz Dłuski³¹, pisarz ziemski chełmski Jakub Rzewuski, miecznik kijowski Zawadyński, skarbnik lubelski Franciszek Głuski, sędzia grodzki nurski Ignacy Karniewski, podsędek lubelski Józef Głuski, łucki dziekan katedralny Teodor Grodzicki, Stanisław Małachowski z Wąwolnicy, Stanisław Wybranowski, Jacek Trębiński, Tomasz Suchodolski z Lublina, Jędrzej Wyszynski z Krasnegostawu, Wyszukowski z Mielnika, Antoni Derszniak z Chotyńca oraz Grzybiński z Ulańca³².

Mnogość obowiązków i zadań, jakie postawiono przed lubelską Komisją, spowodowała jednak, że 19-osobowy skład nie był w stanie wykonywać ich z jednokową dokładnością. W związku z tym, aby przyspieszyć proces porządkowania miasta, 28 marca 1782 r. król wydał reskrypt uzupełniający, w którym do Komisji przeznaczono 13 dodatkowych urzędników. Wśród nich znaleźli się: ksiądz Kajetan Szeptycki z Lublina, kasztelan wieluński Ludwik Kurznicki, Antoni Rzewuski z Łukowa, Ignacy Radziwiński z Urzędowa, sędzia ziemski Antoni Łaski, Mikołaj Trzeciński, podstoli łukowski Rajmund Jezierski, cześnik i sędzia grodzki krasnostawski Marcjan Gostkowski, cześnik Józef Raszewski, łowczy lubelski Andrzej Koźmian³³, wojski urzędowski Tomasz Wronowski, podsędek ziemi warszawskiej Józef Puchała oraz wiceregent grodzki łukowski Jan Goławski³⁴.

28 APL, AKDP, sygn. 5, k. 3.

29 Herbu Przeginia; był ostatnim wojewodą lubelskim w okresie Rzeczypospolitej przedrozbiorowej. Karierę polityczną robił przy wsparciu króla Stanisława Augusta Poniatowskiego, który w 1768 r. nadał mu kasztelanii kamieniecką, w 1782 r. stanowisko wojewody lubelskiego, w 1775 r. powołał go w skład Rady Nieustającej, w 1772 r. nadał Order św. Stanisława, a w 1780 r. – Order Orła Białego. Od czasu objęcia województwa lubelskiego Hryniewiecki mieszkał w swojej posiadłości w Markuszowie, gdzie spędzał większość czasu. Zob. A. Witusik, *Hryniewiecki Kajetan*, w: *Słownik biograficzny miasta Lublina*, red. T. Radzik, J. Skarbek, A. Witusik, t. 1, Lublin 1993, s. 111–112.

30 Pełnił funkcję ustanowionego w 1764 r. pisarza wielkiego świeckiego. Por. *Urzędnicy centralni i nadworni Polski XIV–XVIII wieku. Spisy*, red. A. Gąsiorowski, oprac. K. Chłapowski [et al.], Kórnik 1992, s. 99.

31 Herbu Nałęcz; żył w latach 1713–1800, z zawodu prawnik, pracował w sądach grodzkich oraz podkomorskich. Był nieformalnym przywódcą szlachty lubelskiej, m.in. dzięki mowom wygłaszanym przed Trybunałem Koronnym. Do kwestii reform miejskich odnosił się zachowawczo. W 1782 r. starał się o objęcie urzędu wojewody, lecz ostatecznie przegrał rywalizację z Kajetanem Hryniewieckim. Zob. W. Kłaczewski, *Dłuski Tomasz*, w: *Słownik biograficzny miasta Lublina*, red. T. Radzik, A. Witusik, J. Ziółek, t. 3, Lublin 2009, s. 79.

32 APL, AKDP, sygn. 5, k. 1.

33 Herbu Nałęcz; adwokat, właściciel Bystrzycy, Piotrowic, Gałęzowa i Prawiednik, ojciec znanego pamiętnikarza – Kajetana Koźmiana. Zob. Z. Żydanowicz, *Koźmian Kajetan*, w: *Polski słownik biograficzny*, t. 15, red. E. Rostworowski, Wrocław–Warszawa–Kraków 1970, s. 56.

34 „Za komisarzy na tę komisję boni ordinis do miast i miasteczek naszych królewskich w województwie lubelskim będących przydać i naznaczyć umyśliliśmy, jakowóż przydajemy i naznaczamy niniejszym listem reskryptem naszym...”. Zob. APL, KmL, sygn. 178, k. 115.

Po realizacji określonych w reskrypcie zadań król nakazał komisarzom przeniesienie się do mniejszych miast królewskich województwa lubelskiego i przeprowadzenie tam takich samych czynności według schematu przedstawionego w reskrypcie. Jednak ze względu na fakt, iż prace prowadzone w Lublinie okazały się bardzo intensywne i przeciągnęły się w czasie, 22 marca 1784 r. Stanisław August wystawił cztery reskrypty powołujące oddzielne komisje dla Łukowa³⁵, Kazimierza Dolnego³⁶, Wąwolnicy³⁷ oraz Urzędowa³⁸. W ich skład weszło kilka osób znajdujących się w lubelskiej Boni Ordinis³⁹. Możemy sądzić, iż król chciał wykorzystać ich doświadczenie nabyte podczas działań w stolicy województwa. Efektem końcowym prac podjętych w terenie miały stać się ordynacje, z których jeden egzemplarz miał pozostać w danym mieście, a drugi – trafić do Warszawy w celu zatwierdzenia przez sąd nadworny. Z kolei do Departamentu Policji Rady Nieustającej komisarze mieli przesłać protokół z dokładnym opisem wykonanych przez siebie czynności⁴⁰.

W oparciu o przedstawione informacje należy uznać, iż zadania postawione przed lubelską Komisją Dobrego Porządku miały dwojaki charakter. Z jednej strony polegały one na zbadaniu sytuacji istniejącej w mieście poprzez zapoznanie się z wystawionymi w przeszłości przywilejami, umowami, kontraktami oraz rachunkami z wydatków magistratowych i zdiagnozowaniu na ich podstawie przyczyn nieprawidłowości w danym obszarze. Z drugiej strony, mając rozeznanie w realiach, komisarze mieli podjąć działania reformujące w określonych obszarach. Do realizacji tego celu zaopatrzeni zostali w niezwykle szerokie kompetencje. Mieli uprawnienia zarówno ustawodawcze, jak i wykonawcze, pozwalające na przygotowywanie oraz wydawanie nowych przepisów regulujących zasady postępowania, np. w zakresie dysponowania funduszami miejskimi, a także uprawnienia

35 W jej skład weszli: proboszcz Świącicki, Antoni Rzewuski, stolnik łukowski Paweł Damaszewski, podczaszy urzędowski Jan Nieprzecki, podstoli łukowski Rajmund Jezierski, wojski większy lubelski Adam Suffczyński, podsedek ziemski Mikołaj Radzikowski, wojski większy Michał Zaliwski, pisarz ziemski Tomasz Radomski oraz miecznik łukowski Piotr Jezierski. Zob. *Ibidem*, k. 226–226v.

36 Zespół ten tworzyli: dziekan lubelski Teodor Grodzicki, Antoni Suchodolski, podsedek ziemski Józef Głuski, podstoli urzędowski i pisarz grodzki Kajetan Skaryszewski, wojski mniejszy lubelski Franciszek Głuski, Michał Suchodolski, wojski mniejszy Stanisław Trzcziński, skarbnik urzędowski Kajetan Witkowski, wiceregent lubelski Mikołaj Trzcziński, a także Kielczewski i Zykczyński (w źródle nie podano imion tych dwóch osób). Zob. *Ibidem*, k. 228v.

37 W skład grupy, która miała zajmować się pracami w Wąwolnicy, weszli komisarze powołani również do działań w Kazimierzu Dolnym. Zapewne mieli się podjąć nowych obowiązków po zakończeniu czynności w Wąwolnicy. Zob. *Ibidem*, k. 230v.

38 W jej skład weszli: wielebny kanonik krakowski Mikołaj Wybranowski, starosta wąwolnicki Stanisław Małachowski, chorąży lubelski Józef Suchodolski, stolnik urzędowski Tomasz Wronowski, podczaszy lubelski Stanisław Wybranowski, podsedek ziemski chełmski Jakub Rzewuski, Ignacy Suchodolski, cześnik lubelski Józef Raszewski, cześnik łukowski Tomasz Wierzecki, pisarz ziemski lubelski Jakub Joniszewski, wojski większy urzędowski Ignacy Wronowski, Antoni Dereszniak z Chotyńca, Grzybiński z Ułańca, łowczy krasnostawski Jędrzej Wyszyński, podwojewodzi urzędowski Łukasz Malinowski oraz miecznik kijowski Zawadyński. Zob. *Ibidem*, k. 232v–233.

39 M.in. Teodor Grodzicki, Stanisław Małachowski, Stanisław Wybranowski, Józef Głuski, Jędrzej Wyszyński, Jakub Rzewuski, Zawadyński, Franciszek Głuski, Grzybiński z Ułańca, Antoni Rzewuski, Rajmund Jezierski, Józef Raszewski oraz Tomasz Wronowski. Od połowy 1784 r. lubelska Komisja działała więc w składzie uszczuplonym o 13 osób i liczyła – podobnie jak przed wydaniem reskryptu uzupełniającego – 19 członków.

40 APL, AKDP, sygn. 5, k. 3.

sądownicze w odniesieniu do sporów między magistratem a mieszkańcami miasta. Tak daleko idące prerogatywy czyniły z Komisji faktycznego zarządcę spraw miejskich, podporządkowując jej w istocie wszystkie instytucje funkcjonujące na obszarze Lublina z magistratem włącznie. Co charakterystyczne, odwołania od decyzji podjętych przez Komisję miały trafiać bezpośrednio do Asesorii⁴¹.

Źródeł tak szerokich uprawnień komisarzy należy szukać w konstytucji sejmowej z 1768 r., do której odwołuje się król w reskrypcie powołującym lubelską Boni Ordinis⁴². To wówczas podjęto decyzję o wysłaniu komisji do wszystkich miast królewskich. Był to dopiero początek poważnego interesowania się stale pogarszającą się sytuacją miast. W związku z tym stroniono od jakichkolwiek radykalnych rozwiązań, a skład komisarzy pozostawał w pełni szlachecki. W tej sytuacji cele, jakie miała realizować komisja, mimo iż korzystne z punktu widzenia mieszczan, motywowane były jednak interesem szlachty.

Rozległe uprawnienia komisji stawiły ją nie tylko w pozycji kierownika spraw miejskich, ale gwarantowały przy tym, że przeprowadzone reformy w niczym nie zaszkodzą uprzywilejowanej pozycji szlachty. Czynniki te wpłynęły również na dość ogólne określenie zadań, jakie mieli realizować komisarze. Reskrypt powołujący lubelską Komisję Boni Ordinis wyznaczał jej kierunki działań zgodne z konstytucją sejmową z 1768 r.⁴³ Został on stworzony na podstawie wzorca reskryptu wydanego przez Stanisława Augusta 12 sierpnia 1778 r. i różnił się w stosunku do niego jedynie stylistycznym sformułowaniem kilku zdań, przy zachowaniu ich pierwotnego znaczenia⁴⁴. Nie jest ów dokument w tym względzie wyjątkiem, gdyż właściwie wszystkie reskrypty powołujące poszczególne komisje po 1778 r. powstawały w oparciu o ten wzorzec⁴⁵. Z tego względu trudno mówić o dostosowaniu zadań postawionych przed lubelską Boni Ordinis do warunków miejscowych. Nie oznacza to jednak, iż zlecone prace nie przystawały do potrzeb miasta. Wzorzec reskryptu wypracowany najprawdopodobniej w oparciu o praktykę płynącą z działań komisji funkcjonujących przed 1778 r. odnosił się bowiem do problemów, z którymi borykały się właściwie wszystkie miasta Rzeczypospolitej.

41 Mimo to komisarze w praktyce często mieli problemy z egzekwowaniem przepisów zawartych w uchwałach regulujących stosunki w mieście, w związku z czym zmuszeni byli wydawać pojedyncze rozporządzenia powtarzające wcześniej podjęte decyzje. Zob. K. Jakimowicz, *Działania Lubelskiej Komisji Dobrego Porządku w zakresie zapewnienia bezpieczeństwa publicznego w mieście w latach 1780–1789*, w: *Doktoranckie spotkania z historią*, red. K. Kierski, M. Klempert, J. Śliczyńska, Olsztyn 2014, s. 137–138; idem, *Działania lubelskiej Komisji Dobrego Porządku w zakresie ochrony przeciwpożarowej miasta (1780–1789)*, „Rocznik Lubelski” 2014, t. 40, s. 53–54.

42 APL, KmL, sygn. 178, k. 98v.

43 *Volumina Legum*, t. 9, *op. cit.*, wyd. J. Ohryzko, Petersburg 1860, s. 351.

44 Edycję źródłową owego wzorca reskryptu opublikował Grzegorz M. Kowalski w: *Reskrypt króla Stanisława Augusta Poniatowskiego powołujący Komisje Boni Ordinis z 1778 roku*, w: *Vetera Novis Augere. Studia i prace dedykowane Profesorowi Wacławowi Uruszczakowi*, t. 1, red. S. Grodziski, D. Malec, A. Karabowicz, M. Stus, Kraków 2010, s. 439–445.

45 Ostateczne potwierdzenie tej tezy wymaga przeprowadzenia kwerendy źródłowej obejmującej księgi kanclerskie znajdujące się w Metryce Koronnej w Archiwum Głównym Akt Dawnych w Warszawie oraz szereg ksiąg miejskich pochodzących z miast, w których funkcjonowały Komisje Dobrego Porządku. Podstawę do wysunięcia opinii o wzorowaniu reskryptów powołujących Boni Ordinis po 1778 r. na dokumencie z tegoż roku stanowiło przedstawienie przez historyków zadań stawianych przed poszczególnymi komisjami, które były niemal identyczne, a zatem w zupełności zgodne z tym, co zawierał wspomniany wzorzec.

Okoliczności te uwzględniała praktyka funkcjonowania komisji, a sankcjonowały prowadzone przez nią stałe konsultacje z Departamentem Policji Rady Nieustającej oraz bezpośrednio z królem. Dokument powołujący Komisję Boni Ordinis co prawda precyzyjnie zarysowywał kierunki działań komisarzy, ale dopiero przeprowadzenie rozeznania na miejscu pozwalało na skonkretyzowanie zadań, określenie toku ich realizacji i przystosowanie do specyfiki regionu.

.....

Circumstances of Establishment, Competencies and Personal Composition of Lublin Commission of Good Order

The process of establishing the Commissions of Good Order [Komisja Dobrego Porządku] for royal cities (which started in 1765) – characteristic of the reign of Stanislaus Augustus – was part of the activities that tended to improve the urban infrastructure and living conditions of the inhabitants of the Polish-Lithuanian Commonwealth. The Boni Ordinis Commission in Lublin was established pursuant to the royal rescript of 12 January 1780 which described the personal composition, its competence and objectives set for the commissioners. The members of Lublin's Commission of Good Order were asked instructed, among others, to reorganize the city archive, prepare a summary record of privileges, make an inspection of estates located within the area of the town, make the plan of the Lublin urban agglomeration, control finances of the municipal council, solve conflicts between the authorities and residents, and effect an agreement between Christians and Jews. Moreover, Stanislaus Augustus gave the Boni Ordinis the powers which would allow the Commissioners to reform those spheres of the city's functioning where irregularities would be found.

Keywords: royal cities, reforms during Stanislaw August's reign, Commission of Good Order, Lublin in 18th century, Lublin voivode (governor)

.....